

Медведь М. М.,
Закарпатський державний університет, м. Ужгород

ШЛЯХИ ПОПОВНЕННЯ НЕОЛОГІЗМАМИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИДАВНИЧО-ПОЛІГРАФІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У статті досліджуються шляхи творення нових слів сучасної української видавничо-поліграфічної термінології кінця ХХ – початку ХХІ століття. У результаті проведеного дослідження авторка зосереджує увагу на аналізі поповнення неологізмами зазначеної терміносистеми, що зумовлює активне термінотворення у вказаний період.

Ключові слова: термінологія, неологізм, словники, видавничо-поліграфічна термінологія, нові слова.

В статті проаналізовані шляхи формування нових слів видавничо-поліграфічної термінології кінця ХХ – початку ХХІ століття. В результаті проведеного дослідження авторка зосереджує увагу на аналізі поповнення неологізмами даної терміносистеми, що зумовлює активне термінотворення у вказаний період.

Ключевые слова: терминология, неологизм, словари, издательско-полиграфическая терминология, новые слова.

The article analyzes the ways of forming new publishing and polygraphic terminology of the late XX – early XXI century. After conducting a research the author analyzes the process of enriching this terminology with new neologisms, which is the cause of active formation of neologisms in this period.

Keywords: terminology, neologism, innovation, vocabularies, publishing and polygraphic terminology, new words.

Як будь-яка національна мова відображає мудрість і життєвий досвід нації, так і спеціальна мова науки, техніки і виробництва передає знання і досвід усього людства.

Сьогодні такі галузі промисловості, як поліграфія та видавнича справа розглядаються як сукупність наукових та технічних засобів для виготовлення друкованої продукції: книг, газет, журналів та інших поліграфічних продуктів. У зв'язку з інтенсивним розвитком поліграфічного виробництва і комп'ютеризації більшості її процесів кількість спеціальних термінів стрімко зростає. Період кінця ХХ – початку ХХІ століття характеризується як процес технічного переоснащення видавництва і поліграфічних підприємств.

У поліграфії виникає велика кількість нових технічних понять і термінів, багато старих із них зазнають тих чи інших змін, що й дає змогу найповніше і надійніше простежити шляхи поповнення неологізмами терміносистеми на матеріалі української термінології поліграфічного виробництва та видавничої справи.

Усталена термінологія не перешкоджає взаєморозумінню професіоналів цієї галузі, а ось уведення нових термінів створює певні складності у спілкуванні. Це зумовлено багатьма чинниками, передусім прогресом техніки та технологій, підвищеними вимогами до якості видавничої, друкувальної та пакувальної продукції.

Важливою передумовою нормалізації будь-якої сучасної терміносистеми насамперед є дослідження її історії: виявлення певних термінологічних явищ, що виникли внаслідок розвитку термінології; їх логіко-семантична та лінгвістична інтерпретація; з'ясування перспективних засобів творення термінів. Це дає можливість висвітлити об'єктивні тенденції розвитку терміносистеми, без урахування яких неможливе її сучасне унормування.

Лінгвістичним описом конкретних терміносистем, який полягає у виявленні структурно-семантичних особливостей галузевої термінології та встановленні закономірностей її формування, займалися: друкарською – Емілія Огар, видавничою – Марія Процик. В дослідженнях Е. Огар вчинено спробу дослідити українську друкарську термінологію (УДТ) періоду, який охоплює кінець XV–XIX століття, бо саме на нього припадає зародження фахової термінології та інтенсивне термінотворення в українському середовищі, тому під друкарством розуміємо термінологію ремісничого та мануфактурного періоду книговиробництва. Саме передісторія книги дозволяє відтворити той шлях, яким ішла людина, перш ніж винайти папір та алфавіт. Вже в давнину виробництво книг пробували поставити на "промислово" основу, створюючи майстерні переписування і лише у 1440 році Йоганну Гутенбергу вдалося розробити сучасний принцип книгодрукування. З того часу книгодрукування починає свій триумфальний марш по планеті. На Україні ж, у львівській друкарні, 15 лютого 1574 р., Іван Федорів закінчує друкувати свій геніальний витвір "Апостол", накладом близько тисячі примірників. Цього ж року вийшов у світ і його "Буквар" – перший український підручник, а в Острозі була видрукована "Біблія", найбільша за обсягом і найдосконаліша за поліграфічним рівнем його робота [5, с. 32].

УДТ довгий час не діставала належного лексикографічного охоплення. Можна було говорити лише про окремі епізодичні згадки в працях істориків книги і друкарства (Я. Ісаєвич, Г. Коляда, С. Маслов, І. Огієнко, П. Попов, Ф. Титов), дослідників російської друкарської лексики (М. Виноградова, М. Феллер) та палітурної справи (В. Калугін) [2, с. 5].

Друкарська термінологія протягом майже чотирьох століть залишалась сталою лексичною групою, хоча поповнювалась під впливом різних соціальних шарів, носіями різних соціальних ролей. Лише в першій половині XIX століття з неї виокремилась і оформилась як самостійна організаційно-творча та виробничо-господарська галузь – видавнича справа, відповідно і видавнича термінологія. Розгалуження друкарської терміносистеми на видавничу слугувало розвитку книгознавства як науки.

Попри цікаву й багату лінгвальну та позалінгвальну історію, українська видавнича термінологія (УВТ) довгий час спеціально не вивчалась. Вона залишалась на маргінесах термінознавчих досліджень і тоді, коли протягом 90-х років XX ст. українська наука активно збагачувалась працями, присвяченими теоретичним і практичним аспектам формування, унормування та кодифікації української науково-технічної термінології загалом й окремих її терміносистем [4, с. 6].

Результатом досліджень друкарсько-видавничої термінології стали найновіші тлумачні словники й словники-довідники В. Р. Буртнік, О. Ю. Павлова, Т. В. Стратійчук "Російсько-український словник найбільш вживаних поліграфічних термінів" (1989 р.), Е. І. Огар "Україно-російський та російсько-український словник-довідник" (2002 р.), Б. В. Дурняк, О. В. Мельник, О. М. Васишин, О. Г. Дячок "Поліграфія та видавнича справа": російсько-український тлумачний словник" (2002 р.), словники В. Е. Шевченко "Лексика комп'ютерних редакційно-видавничих систем" (2000 р.) та "Англо-український тлумачний словник редакційно-видавничої термінології" (2006 р.), "Норми української науково-технічної мови. Тлумачний словник термінів з видавничої, поліграфічної та пакувальної справи" (2006 р.) за колективним авторством Таланчука П. М., Яреми С. Я., Коровайченко Ю. М., Яреми С. М., Моргунока В. С., "Словник-довідник основних видавничих термінів: для практики наукових установ" упорядник А. І. Радченко (2009 р.), "Енциклопедія для видавця та журналіста" Ю. В. Бондара, М. Ф. Головатого, М. І. Сенченка (2010 р.) та інші.

У зв'язку з бурхливим розвитком поліграфічної промисловості та видавничої справи фахівці-лексикологи вважають, що актуальним питанням сьогодення є уніфікація термінів і визначень у цій галузі. Мабуть, у жодній іншій сфері спільної діяльності не спрацює одночасно стільки фахівців найрізноманітніших сфер виробництва та надання послуг, як у видавничо-поліграфічній справі. До виходу у світ друковане видання готують автор твору, залежно від потреби літературний і науковий редактори, художник-оформлювач, технічний редактор, технологи поліграфічного виробництва, науковці, які опрацюють нові технології і матеріал. Досконалий зміст та висока якість виконання видання залежать від рівня їхньої кваліфікації, а також ефективності співпраці [1, с. 10].

Проаналізувавши норми вживання тих чи інших видавничо-поліграфічних термінів та їхні граматичні й орфографічні особливості в галузевих тлумачних та орфографічних словниках, а також їх стабільність використання у фаховій літературі, текстах періодичних видань, робимо висновок про уведення нових та відновлення давніх українських термінів та визначень, які набули швидкого поширення в період кінця ХХ – початку ХХІ століття.

Вивчивши термінологічну ситуацію видавничо-поліграфічної галузі, окреслюємо шляхи її поповнення новими термінами, а також проблеми, пов'язані з уведенням їх у терміносистему (порядок, алгоритм утворення нового терміна):

1) мовна ідентичність терміна:

а) опрацювання та затвердження оригінального українського терміна;

б) вибір між новоствореним українським терміном і добре пристосованим у фаховому мовленні, запозиченим іншомовним;

2) пристосування термінів та визначень, запозичених із тих країн, які мають свою специфіку способів і засобів видавання друкованої продукції, та їх відповідності українській термінології;

3) відповідність між науковою (фундаментальною) і застосованою (техніко-технічною), видавничою та виробничою термінологією;

4) трансформація визначень термінів, пов'язаних зі зміною технологій;

5) коректність вживання у фаховій літературі спрощених визначень, властивих вузькоспеціалізованій термінології;

б) конкретизація термінів та визначень одиниць вимірів типометричної системи, пов'язаної з комп'ютеризацією технологічних процесів, а також із використанням англо-американської системи та функціонування нормативних документів з європейської системи [1, с. 13].

Проведений аналіз термінологічної ситуації вказує на важливе значення неологізмів як основної ланки розвитку терміносистеми. Адже відомо, мова, а особливо термінологія, не може розвиватися, якщо не поповнювати її створенням нових слів.

Новотвори видавничо-поліграфічної галузі мають свою специфіку, бо поєднують в собі творчі та технічні ознаки. При їх творенні великого значення набувають мовні вимоги: словотворча та словосполучувальна здатність терміна, короткість, однозначність та відповідність внутрішнім законам мови. Об'єднує ці ознаки ціла низка етапів, технологічних операцій та процесів, а саме: додрукарські процеси (підготовка видання до друку: складання, редагування, корегування, верстання); друкарські процеси (багаторазове одержання ідентичних відбитків тексту та зображень); післядрукарські процеси (обробляння друкованої продукції: розрізування, фальцювання, виготовлення зошитів та блоків, з'єднування їх блоків з обкладинками тощо).

Формування неологізмів сучасної української термінології поліграфічного видавництва та видавничої справи є відображенням позамовної дійсності, пов'язаної з сучасним етапом найбільш інтенсивного розвитку поліграфічного виробництва на базі комп'ютерних технологій. Саме інформатизація спричинила суттєві зміни у терміносистемах друкарської галузі. В першу чергу це стосується процесів готування видання: складання, корегування, редагування, виготовлення фотоформ, друкарських форм, друкування, післядрукарських операцій. Серед характерних ознак трансформації (терміносистеми) виділилась група термінів, пов'язаних із комп'ютерним устаткуванням (*принтер, сканер, ксерокс* та ін.). Аналізуючи наслідки інформатизації видавничої та поліграфічної терміносистем та їх термінополів, зауважимо, що їхнє наповнення здійснюється:

• за рахунок нових термінополів, підполів в межах видавничої та поліграфічної терміносистем (напр. *електронні репродукційні системи, електронне кольороділення та кастрування* та ін.).

• набуття нового змісту окремими термінами (напр. *"мишка", "каталог", "квартирки-Windowz", "робочий стіл"* екрана комп'ютера та ін.)

• зміни на рівні терміносистем, термінополів за рахунок окремих технологічних операцій звузились або увійшли до складу інших технологічних операцій з готування видання (напр. редагування на паперовому носії – *редагування через екран комп'ютера*).

Потреба уніфікації термінів у поліграфії та видавничій справі є важливим фактором творення нових термінів відповідних терміносистем. Найпродуктивнішими залишаються такі способи термінотворення:

- лексико-семантичний – переосмислення значення загальноживаних слів (“мишка” – пристрій уведення з кількома клавішами, що виконує певні функції, “ключ” – ідентифікатор, що є складовою сукупності елементів даних і який одночасно ідентифікує елемент даних);

- синтаксичний – об’єднує кілька слів у єдину лексичну або синтаксичну одиницю (*фотополімерноздатний, сканування текстової інформації*);

- морфологічний – поєднання морфем на базі наявних у мові основ і словотворчих афіксів

Серед новотворів видавничо-поліграфічної термінології трапляються терміни, що виникають спонтанно і належать до професійного сленгу, що зрозумілий окремому прошарку користувачів. Такому терміну є певний більш-менш вдалий відповідник (наприклад: *хард – вінчестер, жорсткий диск, сідьюк – CD-ROM, коннектитись – з’єднуватись за допомогою комп’ютера, вжикалка – матричний принтер* тощо).

Таким чином, давно назріла потреба оновлення та доповнення сучасними термінами у видавничо-поліграфічній справі. Це завдання допомагає вирішити відповідна довідкова та навчальна література, що забезпечує належний рівень володіння українською видавничо-поліграфічною термінологією. Про це свідчать напрацювання таких відомих українських фахівців з видавничої, поліграфічної та пакувальної справи, як С. Гунько, О. Гавва, Ю. Жидецький, В. Запоточний, О. Огар, В. Патрико, М. Тимошик, Б. Дурняк, О. Мельников, Л. Артюшин, В. Бабак, А. Гуржій, Г. Миронюк, Д. Василюшин, С. Нечай, С. Ярема, М. Процик, В. Шевченко та ін. Протягом 90-років ХХ та початку ХХІ століття багато термінів вперше з’являються, проходять етап шліфування на сторінках наукових видань, в глосаріях котрих серед усталених термінів пропонуються слова-неологізми.

Значний осяг роботи виконують редакції фахових періодичних видань, які також беруть активну участь у виробленні нормалізації, систематизації видавничої і поліграфічної термінології. Водночас зроблено певні кроки й у кодифікації цієї термінології. Зокрема підготовлено кілька термінологічних стандартів: ДСТУ 3017-95 “Видання. Основні види. Терміни та визначення”, ДСТУ 3018-95 “Видання. Поліграфічне виконання. Терміни та визначення”, низка стандартів оброблення інформації та документів тощо [3, с. 92].

Отже, простеживши шляхи поповнення терміносистеми видавничої справи та поліграфічної промисловості, зауважимо: терміносистема видавничо-поліграфічної термінології продовжує розвиватися, а нові терміни на законній підставі активно входять у фаховий та науковий ужиток.

Література:

1. Норми української науково-технічної мови. Тлумачний словник термінів з видавничої, поліграфічної та пакувальної справи / [Талапчук П. М., Ярема С. Я., Коровайченко Ю. М., Ярема С. М., Моргунок В. С.]. – К. – Львів : Ун-тет “Україна”, 2006. – 664 с.
2. Огар Е. І. Українська друкарська термінологія: формування та функціонування: дис. кандидата філол. наук : 10. 02. 01 “Українська мова” / Огар Емілія Ігорівна. – К., 1996. – 162 с.
3. Процик М. Стан термінологічного опрацювання української видавничої термінології / М. Р. Процик // Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах. – К., 2003. – С. 87-97.
4. Процик М. Р. Сучасна українська видавничо-термінологія : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10. 02. 01 “Українська мова” / Процик Марія Романівна. – К., 2006. – 254 с.
5. Розум О. Ф. Таємниці друкарства / Олег Федорович Розум. – К. : Техніка, 1980. – 143 с.